

Inngangur

Árið 2008 kom út skýrsla Byggðastofnunar, *Byggðarlög með viðvarandi fólksfækkun*, en verkefnið var eitt af aðgerðum byggðaaáætlunar 2006-2009. Í skýrslunni voru tekin til athugunar svæði þar sem fækkun íbúa var 15% eða meira á árunum 1996-2006 og féllu 22 sveitarfélög undir þá skilgreiningu. Öll sveitarfélögin voru heimsótt og tekin viðtöl við sveitarstjórnarmenn, auk þess sem Háskóli Íslands gerði könnun á þjónustuframboði í sömu sveitarfélögum. Í skýrslunni voru einnig tölfræðilegar upplýsingar um íbúabróun, fjárhag sveitarfélaga og skiptingu starfa.

Í ársbyrjun 2010 var ákveðið að uppfæra þessa skýrslu og jafnframt að stefnt skyldi að því að slíkar upplýsingar séu ávallt fyrirliggjandi og uppfærðar reglulega. Markmiðið var m.a. að „þær upplýsingar um stöðu byggðarlaga þar sem fólksfækkun er mest séu uppfærðar reglulega og geti þannig nýst stjórnvöldum við stefnumótun í byggðamálum og til aðgerða á þeim svæðum sem um ræðir.“

Verklag er töluvert breytt frá 2008 sem og efnistöð skýrslunnar sem nú kemur út. Helstu breytingar eru þessar:

- Í stað viðmiðs fyrir 10 ára tímabil var ákveðið að skoða svæði þar sem íbúum hefur fækkað um 15% eða meira á 15 ára tímabili, árin 1994-2009. Með þessu móti varð svæðið mun stærra og sveitarfélögin 30 í stað 22. Meginsvæðin eru þó hin sömu og fyrr, þ.e. norðvestur-, norðaustur- og suðausturhorn landsins, auk Dalabyggðar og Vestmannaeyjabæjar.
- Samstarf út fyrir stofnunina var að þessu sinni fyrst og fremst við sveitarfélögin og atvinnuþróunarfélögin. Auk þess eiga nokkrir utanaðkomandi höfundar greinar í skýrslunni.
- Sendir voru út spurningalistar til sveitarfélaganna þar sem spurt var um ýmsa þjónustupætti í þeim þéttbýlisstöðum sem falla undir þessa úttekt.
- Gerð var viðhorfskönnun meðal íbúa á aldrinum 20-39 ára í viðkomandi sveitarfélögum.
- Fjallað er um sex landshluta sem síðan er skipt upp í smærri svæði. Vestfjörðum er til að mynda skipt í þrjú svæði. Nánari grein er gerð fyrir skiptingunni í hverjum kafla.

Sveitarfélögin 30 voru heimsótt og fundir haldnir með sveitar- og bæjarstjórnnum, atvinnuráðgjöfum og forsvarsmönnum nokkurra fyrirtækja sem kalla má burðarása í sínum samfélögum. Sgríður K. Þorgrímsdóttir á þróunarsviði og Elín Gróa Karlsdóttir á lánasviði sáu um þessa fundi, en Sgríður hefur að mestu séð um úrvinnsluna. Megintexti þessarar skýrslu byggir á úrvinnslu fundanna, auk þess sem stuðst er við ýmsar aðrar heimildir. Fundir á svæðunum voru alls 56 talsins. Ferðalögin hófust í september 2010 og lauk í júní 2011.

Í skýrslunni eru tölfræðilegar upplýsingar um íbúabróun þeirra svæða sem til athagnar eru og ná þær yfir tímabilið 1994-2011 (1. desember 2011). Einnig er fjallað stuttlega um fjárhag sömu sveitarfélaga, en sú umfjöllun er ekki myndræn eins og um íbúabróunina. Sgurður Árnason á þróunarsviði Byggðastofnunar hefur haft veg og vanda af þessum verkhluta, auk þess að sjá um framkvæmd þjónustukönnunar.

Sveitar- og bæjarstjórnir í sveitarfélögunum voru sendir spurningalistar með 39 spurningum um framboð á þjónustu í öllum þéttbýlisstöðum þessara sveitarfélaga. Ísafjarðarbær þurfti því að svara fyrir fimm þéttbýlisstaði, svo dæmi sé tekið. Úrvinnsla svaranna er sett fram í texta um hvern þjónustupátt fyrir sig, þ.e. verzlun og þjónustu, opinbera þjónustu, húsnæðismál, menntun og menningu.

Ákveðið var að fá fram viðhorf íbúanna sjálfra með viðhorfskönnun og einbeita sér að aldurshópnum 20-39 ára sem er sá hópur sem gjarnan vantar í byggðirnar og myndar „mittið“ í hinum svokallaða aldursþíramída. Það er fólk sem fer að heiman til náms og vinnu og skilar sér oft ekki til baka í

heimabyggð. Því er forvitnilegt að fá fram viðhorf þeirra sem þó eru til staðar í þessum hópi. Svarhlutfall í viðhorfskönnuninni var aðeins 19% sem er of lágt til að hægt sé að alhæfa út frá því yfir á þýðið. Niðurstöðurnar gefa engu að síður vísbendingar og áhugaverðar sem slíkar. Spurt var um sömu þætti og til grundvallar eru í skýrslunni, þ.e. atvinnumál, samgöngur, húsnæðismál, menntun, menningu, verslun og þjónustu, heilbrigðismál, opinbera þjónustu og einnig hvort viðkomandi hafi í hyggju að flytjast brott á næstu fimm árum. Þar sem svarhlutfall var svo lágt og til grundvallar liggja aðeins svör tæplega 300 manns af 1500 manna úrtaki, þá er augljóst að svarendur eru almennt fremur fáir einstaklingar úr hverju sveitarfélagið fyrir sig. Við þessu er reynt að bregðast með því að birta niðurstöðu fyrir landshlutana í heild. Það þýðir að ekki eru birtar niðurstöður fyrir Vesturland, þar sem Dalabyggð var eina sveitarfélagið þar sem til umfjöllunar er í skýrslunni. Hins vegar voru Vestmannaeyjar teknar sér því þar er fjölmennt bæjarfélag og svörun þaðan var góð. Elín Gróa Karlsdóttir vann að undirbúningi og gerð spurninga viðhorfskönnunarinnar, en Sgríður Elín Þórðardóttir hafði veg og vanda af framkvæmd hennar og úrvinnslu svara. Greinargerð um könnunina er birt í heild sinni sem viðauki með skýrslunni, en fjallað um niðurstöður hennar að öðru leyti í viðkomandi köflum.

Í skýrslunni birtast greinar eftir sex höfunda, auk greinar Elínar Gróu Karlsdóttur um stöðu kvenna á landsbyggðinni. Þessir höfundar eru Guðrún Þóra Gunnarsdóttir, sem skrifar um ferðaþjónustu, Friðbjörg Matthíasdóttir um framhaldsskóladeild í Vesturbyggð, Sædis Íva Elíasdóttir um atvinnulíf og byggðáþróun, Vífill Karlsson um búferlaflutninga og samgöngubætur, Karl Benediktsson veltir fyrir sér staðvæðingu þjónustu og loks skrifar Svava Árnadóttir á Raufarhöfn pistil frá sjónarhóli íbúa svæðis sem á undir högg að sækja.

Svæðið sem til umfjöllunar er í skýrslunni er þannig:

1. Vesturland:

1.1 Dalabyggð

2. Vestfirðir:

2.1 *Norðanverðir Vestfirðir*

2.1.1 Ísafjarðarbær

2.1.2 Súðavíkurreppur

2.1.3 Bolungarvíkurkaupstaður

2.2 *Sunnanverðir Vestfirðir*

2.2.1 Vesturbyggð

2.2.2 Tálknafjarðarhreppur

2.2.3 Reykhólahreppur

2.3 *Strandir*

2.3.1 Árneshreppur

2.3.2 Strandabyggð

2.3.3 Kaldrananeshreppur

3. Norðurland vestra

3.1 *Vestanvert svæðið*

3.1.1 Húnaþing vestra

3.2 *Austanvert svæðið*

3.2.1 Húnavatnshreppur

3.2.2 Blönduóssbær

3.2.3 Sveitarfélagið Skagaströnd

4. Norðurland eystra

4.1 *Eyjafjarðarsvæðið*

4.1.1 Fjallabyggð

4.1.2 Grýtubakkahreppur

4.2 *Suður-Þingeyjarsýsla*

4.2.1 Þingeyjarsveit

4.2.2 Skútustaðahreppur

4.3 *Norður-Bingeyjarsýsla*

4.3.1 Norðurþing

4.3.2 Tjörneshreppur

4.3.3 Svalbarðshreppur

4.3.4 Langanesbyggð

5. Austurland

5.1 *Norðanvert og miðsvæði*

5.1.1 Vopnafjarðahreppur

5.1.2 Borgarfjörður eystri

5.1.3 Seyðisfjarðarkaupstaður

5.2 *Sunnanvert*

5.2.1 Breiðdalshreppur

5.2.2 Djúpavogshreppur

6. Suðurland

6.1 Sveitarfélagið Hornafjörður

6.2 Skaftárhreppur

6.3 Vestmannaeyjabær

Umfjöllun um þessa sex landshluta skiptist þannig í 12 svæði og á Vesturlandi og Suðurlandi er ekki skipt frekar upp. Á Vesturlandi er einungis eitt sveitarfélag og á Suðurlandi hefði þá annað hvort verið rétt að skipta umfjöllun í þrjú svæði, eitt fyrir hvert sveitarfélag, eða fjalla um þau öll þrjú sem eitt svæði, sem er sú leið sem hér var valin. Afmörkun landshluta í minni svæði er gjarnan landfræðileg og einnig samgönguleg, eða byggir hugsanlega á viðtekinni skiptingu. Einnig er haft í huga að ný sveitarfélög liggja hugsanlega á eldri mörk, eins og t.d. Norðurþing sem nær yfir svæði sem tilheyrði áður bæði sunnan- og norðanverðri Bingeyjarsýslu. Þá þarf líka að skoða þær breytingar sem orðið hafa vegna samgöngubóta og vinnusóknarsvæði. Byggðastofnun hefur í samstarfi við atvinnuþróunarfélögin sett fram kort með skiptingu landsins í vinnusóknarsvæði. Fjallað er um þessi svæði í inngangi hvers kafla. Einnig er umfjöllun um svæði „mátuð“ við umfjöllun Þórodds Bjarnasonar um varnar- og vaxtarsvæði í greinargerð sem unnin var í tengslum við sóknaráætlun ríkisstjórnarinnar.

Í köflum um landshluta er stutt kynning á svæðinu. Því næst er fjallað um búsetuþætti í víðum skilningi, þó svo atvinnumálum sé gert mjög hátt undir höfði, enda er trygg atvinna nauðsynleg forsenda búsetu, þótt fleiri þættir vegi einnig þungt. Kafla um atvinnulíf er síðan skipt í nokkra undirkafla. Sjávarútvegur fær víða talsvert vægi, enda eru margar sjávarbyggðir á því svæði sem hér er ræðir og flest þeirra 15 fyrirtækja sem heimsótt voru eru sjávarútvegsfyrirtæki. Þá er undirkafla um landbúnað, þjónustu, iðnað og rannsóknir. Kafla um velferðarmál og samfélag fjallar um heilbrigðis- og félagsþjónustu, opinbera þjónustu, húsnæðismál og málefni innflytjenda. Þá er kafla um umhverfi og undir honum eru m.a. orkumál og samgöngur. Þá eru meginkaflar um verslun og þjónustu, um menntun og um menningu. Umfjöllun um verslun og þjónustu er á tveimur stöðum, annars vegar sem atvinnugrein og hins vegar sem þjónustuframboð. Þá er meginkafla um sameiningar- og samstarfsmál sem og um stoðkerfi og byggðastefnu. Sameiningarmál og samstarf sveitarfélaga er málaflokkur sem er alltaf í mótun og væri áhugavert að kortleggja nánar. Viðhorfin eru margvísleg og reynt að gera þeim skil. Loks er kafla um tækifæri til eflingar sem gjarnan eru beinar tillögur um verkefni eða aðgerðir frá einstökum sveitarfélögum.

Viðmælendur á fundunum höfðu sterkar skoðanir á byggðaaðgerðum og stefnu ríkisvaldsins, ekki síst áhrifum niðurskurðar hins opinbera og á mögulegar aðgerðir sem varða sjávarútveg. Fundir hófust um svipað leyti og mikil mótmæli áttu sér stað vegna fyrirhugaðs niðurskurðar í heilbrigðismálum og umræður fundanna lituðust óneitanlega af því. Kafla um stoðkerfi og byggðastefnu er því að mörgu leyti skilaboð fundarmanna til ríkisvaldsins.

Umfjöllun í þessari skýrslu er ekki sett fram sem SVÓT-greining eins og gert var í skýrslunni 2008. Fremur var reynt að fylgja áðurgreindri skiptingu í búsetuþætti, eins og rakið er hér að framan. Þar eru settir fram nokkrir helstu punktar frá umræðum á fundunum. Í þeim kann að felast bæði lýsing á styrkleikum og veikleikum viðkomandi svæðis. Lesendum er látið eftir að meta hvernig því er háttað. Með þeirri vinnuáferð að byggja meginumfjöllun á eiginlegri áferð með viðtölum verður upptalning atriða ekki tæmandi, t.d. upptalning á þjónustupáttum, fyrirtækjum eða menningarviðburðum. Viðmælendur fengu þó færi á að bæta við atriðum eða breyta, en þeir fengu send yfirlit yfir þau atriði sem til umræðu voru á fundum og sömuleiðis fengu ráðgjafar atvinnuþróunarfélaganna færi á að lesa kaflana yfir og gera athugasemdir.

Í umfjöllun um svæði er m.a. byggt á greiningu Byggðastofnunar og atvinnuþróunarfélaganna á svokölluðum vinnusóknarsvæðum. Skilgreining vinnusóknarsvæða er á þá leið að innan þeirra „sækir fólk daglega milli heimilis og vinnustaðar.“ Svæðaskiptingin var skoðuð og borin saman við þá mynd sem fengin var á fundum á svæðunum. Undantekningarlaust bar þessum upplýsingum saman.

Að lokum er vert að taka fram að taka eftirfarandi fram: Skoðanir sem látnar í ljósi í þessari upptalningu umræðuatriða eru ekki Byggðastofnunar, heldur er verið að túlka sjónarmið viðmælendanna, enda er ætlunin með þessari skýrslu að draga fram viðhorf heimamanna á þeim svæðum sem hér er fjallað um.

Við viljum að endingu þakka þeim sem starfað hafa með okkur að þessu verkefni, sem eru sveitar- og bæjarstjórnir þeirra sveitarfélaga sem hér um ræðir, forsvarsmenn 15 fyrirtækja og atvinnuráðgjafar um land allt. Einnig viljum við þakka meðhöfundum okkar að þessari skýrslu, þeim Sigurði Árnasyni og Sigríði E. Þórðardóttur, ásamt þeim sem ritað hafa greinar í skýrsluna.

Byggðastofnun í maí 2012,

Sigríður K. Þorgrímsdóttir og Elín Gróa Karlsdóttir.

Helstu niðurstöður

Íbúapróun

Í þessari skýrslu eru skoðuð svæði þar sem íbúum hefur fækkað um 15% eða meira árin 1994-2011. Það eru 30 sveitarfélög sem skipt er upp í 12 svæði í skýrslunni. Meginsvæðin eru norðvestur-, norðaustur- og suðausturhorn landsins, auk Dalabyggðar og Vestmannaeyjabæjar.

Íbúum þessara 12 svæða fækkaði frá rúmum 12% í um 50% á tímabilinu. Sums staðar virðist þróunin heldur upp á við undanfarin ár, t.d. í Grýtubakkahreppi og í Vestmannaeyjum.

Mikill munur er á fólksfækkun í þéttbýli og dreifbýli, t.d. er fækkunin 30% í dreifbýli í Dalabyggð en aðeins 5% í Búðardal. Á Vestfjörðum er þróunin misjöfn í þéttbýlisstöðunum, t.d. er 40% fækkun í Hnífsdal og á Flateyri en 16% á Ísafirði og Suðureyri. Á Bíldudal fækkaði um 45% og svipað hlutfall var á Raufarhöfn og Bakkafirði.

Fækkað hefur í yngri aldurshópum en fjölgað í þeim eldri. Þetta er þó ekki algilt, þótt almennt megi segja að það sé svokallað „mitti“ í aldurstrénu þar sem vantar inn í hópinn 20-39 ára. Á sunnanverðum Vestfjörðum hefur íbúum undir tvítugu fækkaði um meira en helming og í aldurshópnum 20-39 ára fækkaði um nær 40% á tímabilinu. Í Breiðdalshreppi hefur orðið nánast hrun í yngri aldurshópum. Fækkun yngra fólks hefur í för með sér að dregur úr fæðingatiðni eða náttúrulegri fjölgun.

Skipting milli kynja er yfirleitt þannig að karlar eru fleiri en konur, en það er þó misjafnt eftir aldurshópum og milli svæða. Á Ströndum eru karlar fleiri en konur í eldri aldurshópnum, sem er frábrugðið öðrum svæðum. Dæmi eru um að dregið hafi úr mun milli kynjanna hvað íbúafjölda varðar.

Sums staðar er fjöldi erlendra ríkisborgara yfir landsmeðaltali, t.d. á Vestfjörðum, nema á Ströndum. Almennt hefur erlendum ríkisborgurum fjölgað á tímabilinu.

Atvinnulíf

Þau byggðarlög sem hér eru til skoðunar byggja atvinnulíf mikið til á frumvinnslugreinunum sjávarútvegi og landbúnaði. Vestfirðir í heild sinni byggja atvinnulíf á sjávarútvegi og sömu sögu má segja t.d. Norðurþingi, Langanesbyggð, Vestmannaeyjum og Höfn. Dalabyggð og Norðurland vestra, sem og Reykhólahreppur og sum sveitarfélaganna á Norðurlandi eystra og Skaftárhreppur eru landbúnaðarsvæði. Þrjú sveitarfélög af 30 eru án þéttbýliskjarna. Í stærri þéttbýliskjörnum eins og á Ísafirði er atvinnulíf nokkuð fjölbreytt. Sömu sögu má segja um Húsavík, Höfn og jafnvel Vestmannaeyjar sem þó er fyrst og fremst sterkt sjávarútvegssamfélag.

Þótt víða sé öflugur landbúnaður og jafnvel hafi orðið nýliðun meðal bænda vinna bændur og búalið gjarnan önnur störf meðfram búskap og hafa fæstir afkomu eingöngu af honum. Á þessum svæðum eru einnig margar góðar laxveiðiar, t.d. í Húnavatnssýslum og á Vopnafirði.

Sums staðar eru stór sjávarútvegsfyrirtæki burðarás í atvinnulífi svæðisins. Nefna má Odda í Vesturbyggð, Þórsberg á Tálknafirði, Ramma í Fjallabyggð, Hólmadrang á Hólmavík, Vísi á Djúpavogi og Þingeyri, HB-Granda á Vopnafirði og Skinney-Þinganes á Höfn. Í Vestmannaeyjum eru fyrirtækin tvö, Vinnslustöðin og Ísfélagið og það síðarnefnda er burðarás atvinnulífs á Þórshöfn. Á Húsavík eru

einnig tvö fyrirtæki, GPG og Vísir. Af öðrum stærri fyrirtækjum sem burðarásar í heimabyggð má nefna Þörungaverksmiðjuna á Reykhólum og Austfar sem þjónustar Norrænu á Seyðisfirði.

Fiskeldi er í vexti á Vestfjörðum með aðkomu fyrirtækja eins og HG, Odda og Þórsbergs, en fiskeldisfyrirtæki eru víðar á þeim svæðum sem hér eru til umfjöllunar. Sjávarútvegsfyrirtækin leiða eða taka þátt í margvíslegu þróunarstarfi, t.d. sem snertir framleiðslu matvæla, lyfja o.fl.

Ferðamönnum fjölgar ár frá ári og framboð á þjónustu og afþreyingu eykst að sama skapi. Nefna má sjóstangaveiði á Vestfjörðum (og víðar), hvalaskoðunarferðir á Húsavík, ný setur eins og t.d. Melrakkasetrið á Súðavík, Sjóráningjasetrið á Patreksfirði og Selasetur á Hvammstanga. Samgöngubætur skipta miklu máli fyrir ferðaþjónustu. Mikil uppbygging er t.d. á Sglufirði og væntingar vegna samgöngubóta, t.d. á norðausturhorninu, Hólmavík og nágrenni og í Vestmannaeyjum. Á sumum svæðum hefur verið mikill ferðamannastraumur um árabíl, t.d. um Suðurland og í Mývatnssveit og nágrenni. Vatnajökulspjóðgarður skapar tækifæri í ferðaþjónustu, bæði í Norðurþingi og á suðausturhorninu.

Víða er þó nokkur framleiðsluöndur og nýsköpun, t.d. Kalkþörungaverksmiðjan á Bíldudal sem er mikilvægt fyrirtæki í heimabyggð, 3XTechnology og Xerxes á Ísafirði, Murr á Súðavík og Villimey á Tálknafirði, Vilko og Ísgel á Blönduósi, PharmArctica á Grenivík og svo mætti lengi telja.

Rannsóknir og þróun hjá þekkingar- og fræðasetrum og fyrirtækjum er mjög mikilvæg starfsemi víða um land. Á Vestfjörðum eru til dæmis 24 starfsstöðvar þekkingarsetra. Með starfsemi þeirra eykst t.d. menntunarstig og möguleikar á störfum fyrir háskólamenntaða aukast. Á Skagaströnd starfar Biopol, þar er fræðasetur Háskóla Íslands og háskólaútskipting í samstarfi við háskólann á Hólum.

Krafa um fjölgun opinberra starfa á landsbyggðinni heyrir víða. Sík störf, eða stofnanir, skipta miklu máli. Nefna má Vinnuástandafundun á Skagaströnd þar sem starfa um 25 manns, Fæðingarorlofssjóð á Hvammstanga með 12 störf og flest fyrir háskólamenntaða.

Ýmsar væntingar eru varðandi atvinnuuppbyggingu á þessum svæðum. Til dæmis um byggingu gagnavers við Blönduós, vegna álvers við Bakka eða annarrar stóriðju þar, um uppbyggingu vegna olíuvinnslu á Drekasvæðinu og olíuflutninga sem staðsett yrði í Finnafirði (Gunnólfsvík). Aðrar hugmyndir eru ef til vill ekki jafn stórtækar og tengjast til dæmis ferðaþjónustu, fiskeldi eða þróunarstarfi af ýmsu tagi.

Búseta

Ýmsar samgöngubætur á undanförunum árum breyta miklu fyrir íbúa þeirra svæða sem hér um ræðir. Nefna má veg um Hófaskarð á norðausturhorninu, veginn um Arnkötludal (Þröskulda), göngin milli Bolungarvíkur og Hnífsdals og Héðinsfjarðargöng og Landeyjahöfn. Ekki eingöngu hefur þetta jákvæð áhrif á búsetu, heldur einnig fyrir atvinnulíf og ekki síst ferðaþjónustu.

Skortur á samgöngubótum voru líka til umræðu víða, sérstaklega í Árneshreppi, en byggðin er einangruð að vetrinum og helsta samgönguæð er flug til Reykjavíkur. Bæta þarf samgöngur á sunnanverðum Vestfjörðum og veltengingu milli norðan- og sunnanverðra Vestfjarða, eigi svæðið að geta starfað saman sem heild. Samgöngubætur eru lykilatriði fyrir Seyðfirðinga þar sem Fjarðarheiðin er mikill farartálmi. Á Austurlandi var einnig rætt um bætur á þjóðvegi eitt yfir Breiðdalsheiði og hins vegar á vegi yfir Öxi sem myndi stytta leiðina frá Djúpavogi á Hérað.

Mörg þessara svæða eru „köld“, þ.e. heitt vatn hefur ekki fundist, eða þá í litlu magni. Það gildir t.d. víða á Vestfjörðum. Þá er kynt með rafmagni sem er dýrari kostur en húshitun með jarðvarma.

Hátt hlutfall frístundahúsa (húsa í eigu fólks sem ekki hefur fasta búsetu) er sums staðar í þéttbýli, t.d. á Drangnesi, Sglufirði og Seyðisfirði. Slík búseta hefur bæði neikvæð og jákvæð áhrif. Þau neikvæðu geta t.d. verið minni skatttekjur, en þau jákvæðu geta verið þau að húsum sé viðhaldið og íbúarnir auðgi menningarlíf staðarins, eins og t.d. á Djúpavogi þar sem þekktir myndlistarmenn hafa aðsetur hluta úr ári. Sums staðar eru jarðir einnig í eigu utanaðkomandi, þ.e. ekki í fastri ábúð, eða þá ábúð án hefðbundins búskapar.

Undanfarin ár hefur verslunum fækkað víðast hvar í þéttbýli, enda hafa samgöngur batnað og auðveldara að sækja verslun og þjónustu út fyrir sitt byggðarlag. Sérverslun hefur t.d. víða nánast lagst af, en þó með undantekningum, helst þar sem stærri þéttbýlisstaður er einangraður vegna samgangna eða langt frá höfuðborginni. Það gildi t.d. um Ísafjörð og Vestmannaeyjar og þar er öflug verslun með mörgum sérverslunum. Sama má segja um Húsavík sem er þjónustukjarni fyrir austanvert svæðið.

Það er kappsmál að fá framhaldsskóla eða framhaldsskóladeild í heimabyggð, því það eflir búsetu og dregur úr brottfalli úr námi. Mikil ánægja er til dæmis með samstarf skólavers á Patreksfirði við framhaldsskólann á Grundarfirði og hefur það haft mikil áhrif á sunnanverðum Vestfjörðum. Unglingar sækja annars framhaldsskóla víða og jafnvel þótt framhaldsskóli sé í nágrenninu, til dæmis á Austurlandi.

Menningarlíf er víða öflugt og má nefna að í mörgum sveitarfélögum er haldið uppi metnaðarfullu æskulýðs- og íþróttastarfi, auk annars félagsstarfs. Víða er mikið um menningarviðburði, bæði heimatilbúna og aðkomna, til dæmis eru haldnar íbúahátíðir um allt land, sumar hafa vakið landsathygli og jafnvel víðar og víða eru fleiri en ein hátíð yfir árið, til dæmis í Vestmannaeyjum.

Miklar áhyggjur voru vegna fyrirhugaðs niðurskurðar hins opinbera, ekki síst varðandi heilbrigðisþjónustu. Viðmælendum þótti gæta skilningsleysis hjá stjórnvöldum og að gjá milli landsbyggðar og höfuðborgar og þarf að rétta hlut landsbyggðarinnar, t.d. með því að sýna fram á hvert framlag hennar er til þjóðarbúsins.

Mikið samstarf er með sveitarfélögum og telja sumir það í raun koma í stað sameiningar. Samgöngubætur breyta einnig myndinni bæði varðandi samstarf og sameiningu. Sum sveitarfélög ná yfir mjög stórt svæði og þar hafa mörg sveitarfélög sameinast. Í slíkum tilvikum getur tekið langan tíma að íbúarnir upplifi sig sem eina heild.

Tækifæri

Ýmsar hugmyndir komu fram til eflingar búsetu og atvinnulífi á svæðunum, t.d. hugmynd um háskóla hafsins á Vestfjörðum. Áhugi er á að Eyjafjörður verði viðkomustaður vegna opnunar siglingaleiða um norðurheimskautssvæðið. Það tengist e.t.v. hugmyndum í Langanesbyggð um uppbyggingu vegna olíuvinnslu. Þá má nefna aðrar stórhuga hugmyndir eins og gagnaver við Blönduós, stóriðju við Bakka o.fl. Margar hugmyndir komu fram um verkefni sem tengjast ferðaþjónustu, um þróun í landbúnaði eins og t.d. matvæli beint frá býli, um fiskeldi, rannsóknir og þróun og margt fleira.

Viðhorfskönnun

Í tengslum við gerð skýrslunnar var framkvæmd viðhorfskönnun meðal íbúa svæðanna. Tekið var 1500 manna slembiúrtak fólks á aldrinum 20-39 ára. Niðurstöður byggja á svörum frá 281 þátttakanda og svarhlutfall var 19%. Rétt er að setja fyrirvara við alhæfingargildi viðhorfskönnunarinnar þar sem svarhlutfall var svo lágt, en engu að síður gefa svörin vísbendingar sem vert er að skoða.

Mikill munur kom fram á menntunarstigi þátttakanda eftir kyni en konurnar voru marktækt líklegri en karlarnir til að hafa lokið háskólamenntun og átti það bæði við um grunnmenntun á háskólastigi og framhaldsnám á háskólastigi. Karlarnir voru hins vegar marktækt líklegri til að hafa lokið sveins- eða meistaraþrófi í einhverri iðngrein.

Svarendur flestra svæða töldu atvinnutækifæri fyrir bæði karla og konur frekar eða mjög slæm, en í Vestmannaeyjum voru þau að meirihluta sögð mjög eða frekar góð fyrir bæði karla og konur. Afgerandi meirihluti svarenda í öllum landshlutum taldi atvinnulífið mjög eða frekar einhæft.

Um 53% svarenda, eða 150 af 281 hafa íhugað að flytja frá byggðarlaginu. Þar af hafa 80% svarenda 20-24 ára íhugað að flytja, um 48% á aldrinum 25-29 ára, 54% á aldrinum 30-34 ára og 45% á aldrinum 35-39 ára. Hlutfallslega fleiri karlar en konur höfðu íhugað að flytja, eða 60% á móti 49%. Flestir nefndu fá atvinnutækifæri sem ástæðu, eða 37%. Hlutfallslega fæstir sögðust ætla að flytja frá Vestmannaeyjum. Fjórir af hverjum tíu sögðust ætla flytja frá Norðurlandi vestra, Norðurlandi eystra og Austurlandi á meðan fimm af hverjum tíu hyggja á flutninga frá Suðausturlandi.

Ljósmynd: Sigurður Árnason